

peild, maakt het boek diep-menschelijk en warm. Daarbij heeft de stijl een klaarheid en de beelding een beheersing, is de conceptie evenwichtig en de waarneming scherp, dat het als een kunstwerk van groote literaire waarde is gestempeld. En dan is vooral ook een verdienste, dat het boek zoo door en door Hollandsch is, dragend, gelijk inderijd een recensent schreef, „al de kenmerken van den Hollandschen volksaard: eenvoud en soberheid, vroomheid en liefde voor den geboortegrond. De beschrijving van het Hollandsche landschap en de Hollandsche rivieren, beurtelings bij kalm zomerweer en bij watersnood, is in haar soberheid te welsprekender. Van Schendel ziet Holland als weinigen het zien.”

Heel duidelijk — en hier kom ik terug op het eerste punt van de vraag, die tot dit artikel aanleiding is — is derhalve, dat Van Schendel ook in dit boek weer opmaakt de winst- en verliesrekening van het leven, anders gesteld, maar in wezen precies gelijk aan de besomming, die hij in „Het Fregatschip Johanna Maria” daarvan gaf. Maar daarmee zijn er ook dezelfde bezwaren, die aan een ten volle waardeeren in den weg staan. Want ook hier komt de winst- en verliesrekening op een deficit uit. De uitkomst van deze levensphilosophie is die van armoede, van volstrekt gemis aan eenigen blijvenden steun, eenige wezenlijke kracht. Het uitzicht-looze, donkere, verlatene van den geslingerden zoeker, dat hem in zelfmoord doet eindigen — de ensceenering daarvan is zoo, dat men den opzet nauwelijks merkt — is consequentie van de innerlijke conflicten, die hem hebben verteerd, omdat hij zich in twijfel-zucht afwendde en eigen wegen ging. De Schrijver echter legt de oorzaak in de problemen, waarop hij gestuit is en in de omstandigheden, die deze problemen tot benauwungen hebben gemaakt. In dit laatste is het boek geheel een vrucht van dezen tijd, want die geesteshouding heeft de signatuur van het moderne denken, dat de moeilijkheden van ethisch-religieuze aard, waar het voor blijft staan, irrationeel verklaart, en de oorzaak van alle levensproblemen. Maar daarin is het ook een boek, dat een christen niet kan waardeeren, al ziet en erkent hij de superieure qualiteiten die het heeft als literaire schepping.

Wat betreft het tweede punt, dat in de vraag besloten ligt, of n.l. de seclarische strooming, die geteekend, uitvoerig geteekend, wordt in haar ideeën en practijken, een historische dan wel een verdichte is, kan geantwoord worden, dat historie daarin met verdichting verweven is. Het seclarisch bewegen alszoodanig is historisch: 'tis dat van de z.g. Zwijndrechtsche Nieuwlichters, een merkwaardige en veelzins nobele gemeenschap, die aan haar tijd ver vooruit was en daarom niet werd verstaan. De gedenkschriften van Maria Leer, die — ik meen in 1892 — zijn uitgegeven door iemand, die zich D. N. Anagrapheus noemde, bevatten allerlei materiaal, dat voor de kennis van deze strooming van beteekenis is. Blijkbaar heeft Van Schendel Anagrapheus' boek bestudeerd. Verwantschap daarmee is in zijn Waterman-beschrijvingen althans duidelijk op te merken en de figuur van schipper Wuddink herinnert sterk aan die van Stoffel Muller, het hoofd van de Nieuwlichters. Aan den anderen kant echter zijn er zoodanige afwijkingen in het beeld, dat hij geeft van de beweging, afwijkingen, die geheel liggen in de psychische gesteldheid van den Waterman, dat de onderstelling grond heeft, dat verdichting met de historische feiten verweven is. Dat neemt echter geenszins weg, dat men uit den roman een tamelijk wel betrouwbaar beeld zich vormen kan van wat de secte der Nieuwlichters is geweest. Want Van Schendels verdichting is hier, zooals altijd, op de basis van het historische ontwikkeld.

C. T.

III ZIELKUNDE III

Zelfkennis.

I.

Gelijk wij in een vorig artikel zagen is zelfkennis voor de vorming der persoonlijkheid een eerste vereischte.

Er wordt in onzen tijd met het woord „zelfkennis” min of meer gecoquetteerd.

Maar men bedoelt dan veelal eigenlijk iets anders dan zelfkennis. Feitelijk komt de moderne zelfkennis neer op de „zelfkennis” van het coquette juffertje, dat zich zelf van alle kanten in den spiegel bekijkt. Zij draait, zij wendt, zij keert zichzelf, schept er een behagen in elk onderdeel van haar gelaatstrekken, elke beweging van haar slanke lichaam op zichzelf te bekijken. Haar doel is niet de eigenlijke zelfkennis, maar zelfbehaagen. En zelfs wanneer zij een minder edel trekje ontdekt in haar gelaat, of een onregelmatigheid in haar figuur, dan heeft zij de neiging zichzelf ook daaraan nog groot en interessant te maken.

De geraffineerdste manier om dat te doen is deze, dat zij sentimenteel wat gaat klagen over „wat de natuur haar onthouden heeft” of over „het aketietje, waarmee moeder natuur haar heeft opgescheept”.

Zoo doen ook de menschen, die op moderne wijze zelfkennis zoeken.

Zij zijn voortdurend met zichzelf bezig, „halen zichzelf uit elkaar” zooals ze zeggen. Ook hier is het doel een zeker zwelgen in het genot om steeds weer zich zelf te zien en met zichzelf bezig te zijn. In den diepsten grond wordt deze „zelfkennis” gedreven door zelfzucht en ijdelheid. Meermalen is het bovendien zoo, dat de grondtendenz van deze schijnbare neiging tot zelfkennis geen andere is, dan deze, dat men voortdurend weer graven wil in de mijngangen van eigen hartstocht en in de diepten van eigen vleeschelijke lusten.

Een gepopulariseerd Freudianisme, dat zich overigens om den wetenschappelijken kant van het geval allermint bekommert, heeft in den loop der jaren in dit opzicht ontzagelijk veel kwaad gesticht.

Uiteindelijk heeft het ook in het gunstigste geval de menschen niet verder weten te brengen, dan dat zij kijken naar zichzelf. Tot zelfkennis bracht het niemand.

Want zelfkennis beteekent naar zijn eigenlijken zin ook zelfbeoordeeling.

En ons zelf beoordeelen kunnen wij alleen, wanneer wij normen hebben waarnaar wij oordeelen.

Zelfbeoordeeling nu brengt, wanneer wij dat doen aan de hand van normen, die de mensch zelf heeft uitgedacht, steeds een eigenaardige moeilijkheid mee. Immers, de normen die de mensch zelf uitdenkt zijn ontsproten aan het brein van een gebrekkigen mensch of aan de breinen van een groot getal gebrekkige menschen. Het moet echter duidelijk zijn, dat een veelheid van tekorten nimmer een plus geven kan; dat de gemeenschap nooit kan geven een basis voor het gedrag van den enkeling; dat de totaliteit van individuen, die zichzelf moeten beoordeelen, nooit geven kan het richtsnoer, waarnaar de enkele individu zich moet richten. Immers, in het kader van de zelfkritiek ligt onmiddellijk de tendenz naar de kritiek over den ander. De drang, die er op den individueelen mensch geëfend wordt om zich aan het oordeel van de massa, van de gemeenschap te onderwerpen, verliest al dadelijk haar kracht, haar gewicht, doordien bij de vermaning om zich te onderwerpen de enkeling de neiging heeft zich te verweren door een aanval op het tekort, dat er bij anderen, ook bij de som van de individuen, die wij de samenleving noemen, aanwezig is.

Vandaar dan ook dat men bij de zelfkennis, die niet kent de normen, die ontleend zijn aan buiten en boven den mensch staand gezag, steeds gevaar loopt op twee klippen te verzeilen.

OF men strandt op de klip van de revolutionaire houding, waarbij de mensch eigen „Trieb”, eigen hartstochten, eigen gevoelens wil laten heerschen en als uitsluitend gezaghebbend wil laten erkennen; men wordt consequent individualist; en men loopt ernstig gevaar ten gronde te gaan in een zekere zelfverheerlijking, zelfadoratie, een zelfvergoding, waarbij alle rechte zelfkennis sterft, wijl men nog slechts zelfaanbidding heeft overgehouden.

OF men vervalt op de klip van het eenzijdig verheerlijken van de normen, die stammen uit het maatschappelijke leven. Maar ook bij die houding gaat tenslotte de persoonlijkheid onder. Dit standpunt toch is niet anders te handhaven, dan bij de gedachte, dat niet alleen de normen product zijn van de samenleving, maar dat ook wijzelve, zooals wij zijn, uit den aard van de samenleving en uit de typische structuur van de gemeenschap onze eigenaardigheden en onze speciale eigenschappen hebben verworven. De samenleving toch wordt bij deze opvatting niet alleen bron der kennis, maar ook bron van de feiten.

En is men eenmaal zó ver, dan moet men vanzelf weer één van tweeën doen: of men moet zich uiteindelijk met al de levensinstincten, die er in het geplaagde hart nog over zijn tegen die „ellendige” samenleving gaan verzetten, zijn insufficiënte gevoelens tegen die samenleving gaan afreageren en in anarchistische of revolutionaire houding zijn troost zoeken — of men moet pessimist worden, men moet klagen over de mislukkingen van het eigen leven, over het droevige lot van ons, arme stervelingen, op aarde.

In beide gevallen is er noch van zelfkennis, noch van een gevormde persoonlijkheid sprake. Het leventje dat begint in het teeken van het versje:

„Wie telkens in den spiegel ziet en zich met
schoonheid vleit,
„Beseft de ware schoonheid niet, maar streeft
naar ijdelheid.”

eindigt met de bange klacht:

„k Ben met mijn haat door het leven gegaan.
„Hij had een purperen mantel aan,
„En onder dien mantel een kleed van rouw
„Als het sleepend gewaad van een weduwwrouw.”

Beets wist het al:

„Gij klaagt: „Het leven heeft niets goeds,”
„Nadat g' U eerst met volle teugen
„Door zin-genieting liet verheugen.
„Is dat ook haarpijn na de roes?”

De echte zelfkennis heeft steeds behoefte aan normen, die hun oorsprong vinden buiten het feitelijke leven: normen die hooger zijn dan de mensch.

Daarom is echte zelfkennis alleen daár mogelijk, waar de mensch zichzelf leert zien in den spiegel van Gods wet.

Bij deze zelfkennis is zelfbeoordeeling mogelijk. Deze zelfbeoordeeling kan zelf veroordeeling zijn, zonder dat de mensch in pessimisme vervalt. Immers, behalve de zelfveroordeeling leert Gods wet ook de ideaalstelling, wijl zij een ideaal in zichzelf heeft.

Zooals de ouden zeiden wordt het nog voortdurend verstaan: Gods wet is niet alleen een stok die ons neerslaat, maar is ook een staf waarbij wij kunnen wandelen.

Dit wandelen is dan alleen weer mogelijk voor hem, die heeft leeren zeggen: Ik vermag alle dingen door Christus, die mij kracht geeft.

De basis van de zelfkennis wordt alzoo gevormd door de mogelijkheid van de zedelijke zelfbeoordeeling.

Maar hiermede zijn wij er nog lang niet. God werkt middellijk en wij zullen ook ten opzichte van onszelf en van het proces, dat ons eigen leven door moet maken, de middelen moeten gebruiken, waarover God ons de beschikking geeft. En het middel tot regelmatige en getrouwe zelfbeoordeeling is in de eerste plaats zelfkennis. Zelfkennis bij het licht van Gods wet, dat wil dus zeggen: zelfkennis in den zedelijken zin, maar zelfkennis ook in den algemeenen en feitelijken zin. Want de zelfkennis in den zedelijken zin wordt gedragen door de zelfkennis in zedelijken zin. Immers, een mensch komt in den regel niet tot de beoordeeling „dit is slecht van mij”, indien hij niet bij zichzelf heeft nagegaan de eigenlijke motieven, die er achter zijn daden liggen.

Het is, wanneer wij oppervlakkig denken en handelen, zeer gemakkelijk om met een schijn van recht onszelf te handhaven.

Eerst wanneer wij dieper op de dingen zijn ingegaan, wanneer wij onze eigen houding zijn gaan analyseeren, wanneer wij het terrein van ons eigen zielebeweeg in zijn samenhangen en tendenzen zijn gaan kennen, eerst dan zijn wij in staat om te zien hoe wij werkelijk zijn.

Maar al te gemakkelijk toch zijn wij met een fantasiebeeld van onszelf tevreden.

Er zijn tientallen menschen, die zichzelf houden voor open en eerlijk en oprecht, en die toch in feite niet zichzelf kennen en daarom ook niet ingelicht zijn over de werkelijke motieven, die in hun leven werkzaam zijn.

Er zijn vele menschen die hun eigen gedrag, hun eigen strevingen en neigingen stellen naast de eischen van de Schrift, en dan diep in hun ziel overtuigd zijn, dat zij op den goeden weg zijn, dat zij in den meest objectieven zin het heil van de zaak des Heeren zoeken, en die toch op een doolweg zijn, omdat zij er nimmer toe kwamen de diepte van hun eigen hart te peilen en de verborgen roerselen van hun gemoed te toetsen.

Daarom moet het onze bede zijn, dat God ons bij dit zelfonderzoek leide.

Zóó heeft ook de psalmist het geweten:

„Beproef me en zie of mijn gemoed
„Iets kwaads, iets onbehoorlijks voedt.”

En zoo kan de belijdenis worden uitgesproken:

„Gij kent mij, Gij doorgrondt mijn daan.”

De rechte zelfkennis is dan ook alleen daar, waar de ernstige poging is om eigen daden zoo diep mogelijk te peilen.

Daarover een volgende maal meer.

J. W.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

Sophocles' Antigone.

IV.

Het kan van belang zijn in verband met het vroeger besprokene een oogenblik bij sommige der figuren van dit drama stil te staan.

Antigone. Om met Heymans te spreken: een gepassioneerde. Sterke emotionaliteit, activiteit en secundaire functie (getuige haar zwoegen onder den familievloek). Haar heftigheid, „dyscolisme”, intolerantie, familiegevoel zijn eenige sprekende indicieën. Het is een onvergetelijke verschijning van haast bovenmenselijke proporties.

Toch mogen we het echt Heidensche in haar niet voorbijzien, wat veel gebeurt. J e b b vergelijkt

haar met een offerhulde v tenderness, ffection”. En

Nu kan m gone's piëte niet de betr schoonheid zooals haar roerend hun de liefdeloo spiegelt zich haar ten dez jegening van nen schijn v zin zullen c we verder „nicht sub jektive Bin

Antigone pogingen af

Zwijgend Mij wezen

of, in de se

Ik haat di en: Vraag

Dezelfde

had aan de

zoo dachten

zuster voor

maar niets

alles wat ze

kan de vuur

Voor raac

Haemon; w

zou vs 572

schreven, d

voor wat wi

„Het was

een. Een an

zelfzuchtige

deloos geste

Doch niet

Weer een

hooger geri

menschelijke

woord kom

Het komt

gone, of alth

voor Haem

phocles slec

tisch motif

Poesie wid

menschliche

führen”. (C

gende Punk

liefde met

zielegroothe

het derde

razen”? Zoo

gone's raad

zegt dat ha

phocles' on

liefde tusse

duidelijker

pen) passag

begravenis

of kind. In

We const

voor Ismen

Helleensche

gevoel. Een

beeltenis t

onderhoud

Dit is het

Ja, mij

Aan dit

naar een e

En toch, b

Verwerve

Graf te be

Vandaar

(470) Maar

aangewezen

Antigone's

moelijk zu

deze inzink

drukken, a

der figuur

eerst het st

de ruïneer

wend mens

aangrijpt, i

ons door h

Zoo wa

wereld is de

is de Logo

deze schep

Het moge

Antigone d

absolutisme

10) Gesteld

een verschil